Meta dil-mara miż-Żurrieq semmiet "il-parrinijiet" x'aktarx li kellha f'rasha xi magħmudija – għax nisa oħra qalulna li ħelu f'għamla ta' torta tonda kien jingħata wkoll lill-parrinijiet fil-magħmudijiet. Kien hemm, pero, min qalilna li dal-ħelu kien ikun f'għamla ta' qalb, u mhux tond.

Issa l-loġika tgħidilna li ċitrata għandha x'taqsam maċ-ċitru. Isimgħu x'jgħid Erin Serracino Inglott fid-dizzjunarju tiegħu "IL-MIKLEM" fuq iċ-ċitrata:

...ħelu magħqud, magħmul mill-meraq taċ-ċitrat b'ħafna zokkor, li jinbiegħ fi bċejjeċ ċatti u tondi, bħal domni kbar, imwaħħlin fuq biċċa karta, imsejjaħ ukoll 'ħara tas-summien'.

Bejn id-definizzjoni ta' Serracino Inglott u bejn l-ispjegazzjoni tal-mara miż-Żurrieq hemm daqsxejn tad-differenza; imma fl-aħħar ltqajna mas-Sur Charles Bonaci tad-ditta *Croce Bonoci* li x'aktarx li solvielna l-misteru. Is-Sur Bonaci, jiftakar sewwa lil missieru jgħid li ċ-ċitrata kienet tkun magħmula minn-NASPRU, li bl-Ingliż jgħidulu *fondant* (jew aħjar *poured fondant*). In-Naspru hu magħmul minn ħafna zokkor maħlul fl-ilma li jittella' fuq in-nar sakemm jagħli, mbagħad jitħalla JINĠIBED fit-tul; jiġifieri jitħalla jtektek fuq nar bati sakemm l-ilma jtir u jibqa' biss iz-zokkor maħlul. Spiss kienu jżidulu l-meraq tal-lumi għat-togħma. Meta jiksaħ ftit, it-taħlita ta' zokkor artab titħabbat fit-tul sakemm tiġi qisha krema, titferra' fuq karta tal-ostji u, peress li tkun ratba, tiċċattja f'għamla tonda b'diametru ta' madwar 15-il ċentimetru. Kienu jżejnuha bi fjuri magħmula mill-ġelu, biċ-ċirasa, bil-konfettura tal-larinġ, bil-ġewż, jew bil-ġellewż. Kienet tingħata b'rigal jew b'xi obbigazzjoni, bħal ngħidu aħna lix-xhieda fit-tieġ, il-parrinijiet fil-magħmudijiet, u anke, skont is-Sur Bonaci, lill-qassis li jiġi jbierek id-dar wara l-Għid. Setgħet tingħata ħafna togħmiet, u kienet tieħu l-kulur tajjeb ħafna. Kienet komuni u ma jidhirx li kien jagħmilha biss Żerrek. Dnub li m'għadhiex issir.

TWEMMIN NIESNA FL-IMGĦODDI

Anton Attard

Fl-ewwel xhur ta' l-1894, Vincenzo Busuttil, edukatur u kittieb prolifiku, ppubblika l-ktieb bit-titlu *'Holiday Customs in Malta'.* Kitba li jidher li ntogħġbot ħafna tant, li l-ġurnal bl-Ingliż *Malta Times* kien xandar għażliet minnha f'supplement mal-ħarġa tal-24 ta' Awwissu ta' l-istess sena.

Missirijietna kienu jemmnu bosta għidut li għaddewlhom ta' qabilhom, li 'llum, il-biċċa l-kbira tagħhom inisslu tbissima. Iżda fl-antik, dawn kienu jitqiesu li huma minnhom, u ħażin għalih dak li jittanta jmerihom. Dawn kienu jittrattaw diversi għemejjel jew qagħdiet li, xi ftit jew wisq, minn żmien għal ieħor, il-bniedem jista' jgħaddi minnhom jew jagħmilhom hu stess.

Ngħid għalija, filwaqt li wħud minn dawn l-għidut f'kitbet Busuttil kont iltqajt magħhom f'diversi kitbiet, affarijiet oħrajn li semma' l-awtur, għalija, kienu ġodda għal kollox. Għalhekk, inħoss li jkun xieraq li għażla minn kitbietu ngħaddiha lil min bħali għandu għal qalbu l-folkor ta' gżiritna.

FEJQAN MILL-MARD

Fost is-superstizzjonijiet u twemmin li emmnu fihom ix-xjuħ tagħna, wħud kienu marbuta mal-kura ta' xi mard partikulari. Meta ħafna mill-mediċini tallum kienu għadhom 'il bogħod, l-antiki kienu jemmnu li biex tfieq mid-deni jew xi uġigħ ta' ras kulma kellek tagħmel kien li tgħaddas saqajk fil-misħun, wara li jintefa' fih xi ftit melħ. Iżda kien jinħtieġ li, biex dan iħalli effett, il-melħ kellu jiżdied minn xi xebba u mhux minn mara miżżewġa. Għad-deni, kienu jemmnu li hemm rimedju ieħor. Dan jinżillek jekk toqtol fenek, tiftħu u tpoġġieh b'imsarnu għadhom sħan fuq l-istonku tiegħek.

Żamma oħra b'rabta ma' fejqan kienet tkun fl-aqwa tagħha fi tmiem il-Ġimgħa Mqaddsa. Xi ommijiet kienu jistennew li tindaqq il-*Gloria*, biex wara jiġbru ftit fjuri tas-Sepulkru. Dan kienu jagħmluh għax kienu jemmnu li jekk dawn il-fjuri jintefgħu fl-ilma li bih jaħslu t-trabi tagħhom, f'każ li dawn ikunu mardu minħabba xi qatgħa li jkunu ħadu, dawn ifiequ. Wara li jaħslu lit-tarbija, bl-istess ilma kienu jaħslu lit-tfal l-oħra biex, jekk setgħu ittieħdu bla ma ntebħu, ifiequ huma wkoll.

Għall fejqan ta' xi ferita jew musmar kienu jidilku l-balzmu. Il-balzmu kienu jagħmluh billi jieħdu bajda li t-tiġieġa tkun biedet nhar il-Lunzjata, fil-25 ta' Marzu, titqiegħed xi mkien fid-dlam, u kif tgħaddi s-sena kienu jemmnu li din issir balzmu, lest biex jintuża għall-fejqan. Fl-istess ħin, il-ferita, minbarra bil-balzmu, setgħet titfejjaq billi jfarrku l-fossili ta' snien ta' ħuta u jroxxu t-tifrik fuqha. Barra minn hekk, jekk iddendel ma' għonqok xi waħda mill-fossili kien ikollok protezzjoni minn xi gidma ta' serp velenuż.

Kien hemm riċetti kurjużi oħra fejn jidħol il-fejqan mill-mard. L-uġigħ tar-rewmatiżmu kien jittaffa jekk dak li jkun iżomm ħuta niexfa fil-but. Jekk imbagħad, fil-but iżżomm bajtra mqadda kien ikollok serħan mill-iskomdu tal-morliti.

Kienu jgħidu wkoll li, biex min jinfaraġ jitwaqqaflu d-demm, kulma għandu jsir hu li jqegħdulu muftieħ taħt għonqu.

Kienu jemmnu wkoll li, jekk timrad bis-suffejra wara xi qatgħa, kont tikseb il-fejqan billi, jekk inti raġel,

tagħmel is-sinjal tas-salib fuq minkbejt u rkobbtejk bid-demm li tkun ħriġt minn saqajn fekruna mara. Jekk int mara, id-demm ried ikun minn fekruna maskili. Kienu jemmnu b'rimedju ieħor għall-fejqan minn mard wara xi qatgħa. Kulma kellek tagħmel hu li tixrob il-brodu ta' ġeru.

Xi xgħira jew ponta f'xifer l-għajnejn kienet titfejjaq billi titfa' minn wara spallejk ħames xgħiriet fil-bir. Fl-istess ħin, għal min kien jbagħti bix-xgħir f'għajnejh kien hemm konsolazzjoni. Kien jinżamm li dan, 'il quddiem, aktarx se jiret.

L-ERWIEĦ, L-IĦIRSA U L-GĦAJN

Twemmin fl-ispirti u l-iħirsa kien imxerred ħafna fost dawk ta' qabilna. Żmien ilu, speċjalment in-nisa u t-tfal, kienu jemmnu f'dak li kienu jsejħulu *Gawgaw*. Dan ma kienx ħaġa oħra għajr bniedem mibdul fi spirtu jew ruħ. Dan kien iseħħ lil dawk li kienu twieldu fil-lejl tal-Milied. Dawn, tul dak il-lejl, kellhom l-isfortuna li jinbidlu fi spirti jew erwieħ. Kienu jsostnu li jiġri dan, għax Kristu ma xtaqx li ħaddieħor jitwieled fl-istess lejl li twieled hu. Tul il-lejl imsemmi, wara li jorqdu, dawn kienu jqumu minn sodthom u jgħaddu dak il-lejl iterrqu ma' kullimkien ibeżżgħu lin-nies bit-twerżiq u l-krib. Biex dak li tkun messitu din l-isfortuna ma jinbidilx f'gawgaw, kull ma kellu jagħmel hu li l-lejl tal-Milied jgħaddih jgħodd it-toqob ta' xi għarbiel.

Il-Babaw ukoll kellu postu fi twemmin missirijietna. Uħud kienu jaħilfu bl-eżistenza tiegħu għax isostnu li kienu rawh idur fit-toroq f'xi wieħed mill-iljieli ta' maltemp xitwi. Kienu jgħidu li dan kien annimal ikreh li kellu għamla ta' ħmar, barri jew ġurdien kbir. Mal-babaw kienet marbuta l-ħrafa li dan kien iwerwer lil dawk li ma jkunux ħallsu l-kera, biex bil-krib u t-twerżiq tiegħu jitnaffru u joħorġu minnha. Il-babaw kien ukoll l-arma ta' xi ġenituri biex iġiegħlu 'l-uliedhom jidħlu d-dar qabel jidlam. Kienu jbeżżgħuhom billi jgħidulhom li, wara li jidlam, kien ser jgħaddi l-babaw.

Sa daż-żmien għad hawn min jemmen li x'uħud jgħajnu. Dan jagħmluh kemm jekk ikunu jridu u kemm jekk le. B'ħarsithom setgħu iġibu l-mard jew xi ħsara lil xi ħadd. Għad hemm ukoll min jemmen li hemm uħud li jistgħu jagħmlu l-*Magħmul*. Jaħsbu li dawn għandhom il-qawwa li jġibu kull xorta ta' għawġ fuq xi ħadd. Għall-*magħmul* Busuttil ma jsemmi ebda rimedju, iżda biex teħles minn xi *għajn* li jkun ġieb fuqek xi ħadd, jgħid li kellhom mnejn jagħżlu. Fost dawn kien hemm li tieħu u taħraq biċċa drapp mingħand min jgħajjen. Bħala prevenzjoni, imbagħad, semma' diversi. Fost dawn kien hemm li meta tilmaħ lil xi ħadd li jgħajjen, tagħmel sinjal tas-salib fuq żaqqek, jew tobżoq fl-art waqt li tgħid "*toħroġ il-għaġeb*". Biex tbiegħed il-għajn minn fuq it-tfal jew minn fuq il-bhejjem, kulma kellek tagħmel kien li ddewweb fuq rashom ftit xema' kannella li kienet tintuża fil-knejjes fil-Ġimgħa Mqaddsa. Arzella mdendla ma' l-għonq ukoll kienet rimedju biex teħilsek mill-għajn. L-istess kif kien jagħmel par qrun imdendel f'post mnejn jista' jidher minn kulħadd.

Il-Ħares ukoll kien popolari max-xjuħ tagħna. Xi whud kienu jsostnu li jidher f'għamla ta' serp iswed jew xi Tork. Kienu jżidu wkoll li min jarah f'daru aktarx li jibda jsib il-flus f'diversi rkejjen jew f'xi wieħed mill-kxaxen tal-għamara. Ħoll xagħarek u ġib iż-żejt jekk meta tarah tipprova toqtlu, għax int jew xi hadd mill-familja żgur li tgħaddu minn xi għelt kbir.

TWEMMIN STRAMB IEĦOR

L-ilma, fost oħrajn, kellu postu wkoll fit-tradizzjoni Maltija. Kienu jemmnu li, permezz tiegħu, ix-xebbiet jista' jkollhom ħjiel tal-ġejjieni tagħhom. Kien jingħad li, fl-24 ta' Ġunju, nhar San Ġwann Battista, wara li jdewbu ftit ċomb u jitfgħuh fl-ilma, ix-xeħta li jieħu meta jiksaħ kienet tfisser ħafna. Jekk iċ-ċomb, wara li jibbies, jiġi bajdani u jleqq, ikun ifisser li x-xebba ma ddumx ma ssib is-sieħeb tagħha; raġel sabiħ li miegħu tgħix ġejjieni mill-isbaħ. Jekk iċ-ċomb jiġi skur u matt, ix-xebba kien miktub għaliha li aktarx tiltaqa' ma' raġel nieqes mill-ġmiel u jekk twebbes rasha u tiżżewġu, miegħu aktarx ma tkunx se tgħix kuntenta.

Twemmin ieħor stramb fl-ilma kien li lit-tfal tagħhom kienu jgħidulhom li jekk jitfgħu xi ġebel fil-bir jew fil-baħar, xi darba jkunu mġegħlin minn xi spirti (?) biex jiġbruhom bi xfar għajnejhom!

Ilma bi fjura fih kellu wkoll marbut miegħu xi ħjiel tal-ħin meta mara tqila tkun se teħles. Dan kien isir billi jqiegħdu blanzun ta' warda fl-ilma. Kif dan jibda jiftaħ, ikun is-sinjal li l-ħlas ikun qrib sewwa.

Mejju kien meqjus bħal x-xahar tad-disgrazzji. L-għarajjes kienu jingħataw parir biex ma jiżżewġux f'dak ix-xahar, għax jekk jagħmlu dan, iż-żwieġ ma jirnexxix.

Riżultat ta' xi għemil tal-annimali, jew esperjenzi tal-bniedem, minbarra dawk li ġa semmejna, insibu diversi superstizzjonijiet strambi.

Żamma fost ħafna kienet dwar il-klieb. Jekk kelb kien jinstama' jingħi fit-tul, kien meqjus bħala sinjal li wasal biex imut xi qarib jew xi ħadd mill-ġirien. Kif kiteb Dr. Nathaniel Home fil-ktieb *Daemonologie*, din is-superstizzjoni ma kenitx biss fostna iżda kienet mifruxa f'pajjiżi oħra wkoll. L-istess kien jingħad li jekk tiġieġa tqaqi iktar u itwal mis-soltu, dan ikun sinjal li ma jdumx ma jmut xi membru tal-familja.

Id-dehra ta' xi baħrija tittajjar fil-qrib rabtu magħha twemmin fieragħ ieħor. Jekk din tkun bajda, ikun ifisser li se jiġi lura xi ħadd mis-safar. Jekk tkun sewda, tkun tbassar aħbar ħażina. Il-wiżgħa u l-gremxula kellhom ukoll xi jwasslu lil min joqtolhom. Jekk denbhom

jibqa jferfer, hu sinjal li qed jitfgħu saħta fuq il-ġenituri ta' min qatilhom.

Kien hemm diversi ħsibijiet dwar dak li jħoss il-bniedem fi żmien jew ieħor f'xi parti tal-ġisem. Ħemm iż-żamma marbuta mal-għajnejn u mtennija wkoll mill-folklorista Groe f'uħud minn kitbietu. Skond Busuttil dan il-kittieb kien ikkonferma dan l-għidut li fi żmienu kien imxerred ħafna: *"Jekk jikluk għajnejk ma ddumx ma tibki"*. Għall-kuntrarju, kienu jgħidu li *"jekk jikluk idejk ma ddumx ma tifraħ b'xi somma flus"*.

Il-widnejn ukoll kellhom xi jħabbru lil sidhom. Jekk fil-leminija tisma' bħal tisfir, hu sinjal li xi ħadd qed isemmik fil-ġid. Jekk dan tħossu fix-xellugija tkun qed tissemma' fid-deni.

L-istess il-ħolm, kellhom tifsir għalih. Kienu jgħidu li, min joħlom bil-ħut aktarx li ma jdumx ma jifraħ. Għall kuntrarju, min joħlom bil-baħar kellu jistenna l-inkwiet. Jekk toħlom bil-qamħ, stenna li se tagħli u tibki.

ATTENT X'TAGĦMEL F'DAREK

F'darek ridt toqgħod attent x'tagħmel. Is-siġra tal-akaċja kellha fama ħażina mad-dilettanti tal-ġonna. Kienu jgħidu li jekk tħawwilha fil-ġnien, stenna l-mewt tal-kap tal-familja, ħafna drabi l-missier, fi żmien sena. L-istess seta' jiġri jekk taqla xitla tat-tursin minn fejn tkun nibtet biex tħawwilha xi mkien ieħor. Din id-darba, stenna li, minflok il-missier tista tkun l-omm.

Ara wkoll li ma tonqosx li tkun preżenti għall-ikla ta' l-Ewwel tas-Sena, għax tkun tistenna li ma twassalx sas-sena ta' wara. Fl-istess ħin, f'din l-ikla qatt tinkludi l-kaboċċi, għax jekk tiekol minnhom tibqa tokrob is-sena kollha.

In-numru 13 kien meqjus bħala risqu ħażin. Għalhekk, waqt xi ikla qatt ma kellhom ikunu 13-il ruħ. Jekk jinzertaw hekk, aktarx li wieħed minnhom, fi żmien 24 siegħa, ser ikun mar id-dinja l-oħra. Din is-superstizzjoni kienu jsaħħuha billi fl-Aħħar Ikla tal-Mulej, it-13-il wieħed kien Ġuda, li mar tgħallaq fi żmien 24 siegħa. Fl-istess ħin, waqt li tkun issajjar jew tiekol, ridt toqgħod attent li ma xxerridx iż-żejt għax tkun tistieden xi gwaj. Iżda jekk ixxerred il-melħ jew l-inbid, m'għandekx tiddejjaq, għax hu sinjal li ma ddumx ma tifraħ.

Kien xieraq li għalaqna din il-kitba b'xi ħadd li aktarx ma jdumx ma jifraħ. Ngħid dan, għax nistħajjel li, dawk li fl-imgħoddi emmnu b'għajnejhom magħluqa t-twemmin jew l-għidut dwar in-niket li kien jistennihom b'riżultat ta' xi sitwazzjonijiet li setgħu għaddew minnhom, aktarx li għexu ħafna minn ħajjithom fuq ix-xwiek.

© Anton Attard

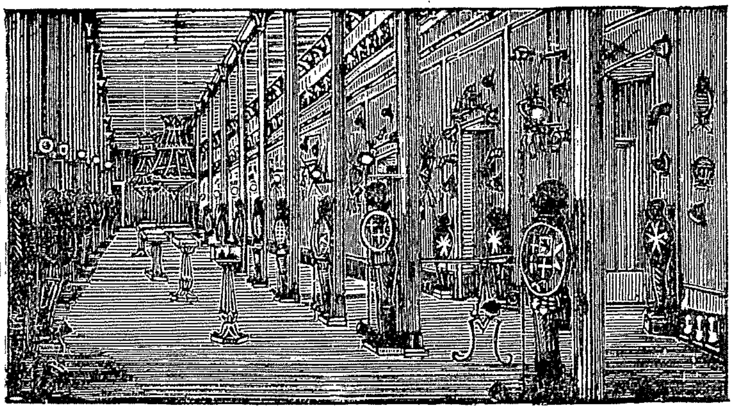

L'armerija tal Palazz tal Gran Mastri.

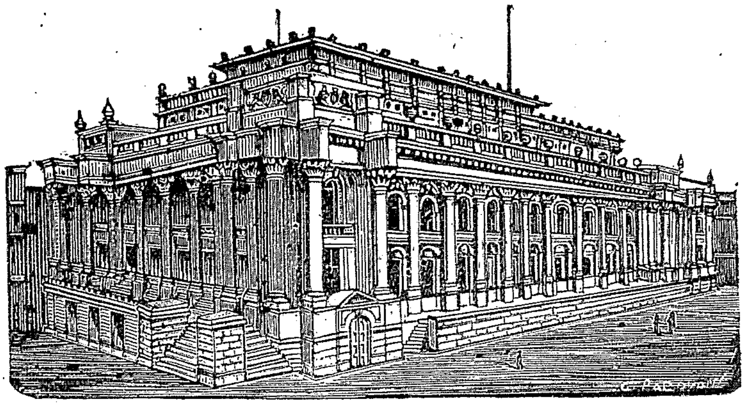

IT-TEATRU RIAL.

Fl-1914 Giovanni Faure` ħareġ il-ktieb** *Li storia ta Malta u Ghaudex bil-Gzejjer tagħhom* (sic) **f'erba' volumi. Il-ktieb fih xi illustrazzjonijiet u inċiżjonijiet, xi whud iġibu l-firma ta' Faure` u oħrajn bla firma. Hawn fuq qed inġibu tnejn minnhom.